

HOL AZ ÍRÓ HAZÁJA?

■ 1. Egy olyan mondattal kezdeném, amely nagyon távol áll a konferencia „eszmejétől”, mégis ennek a kérdéskörnek a tövéről származik. *(Már ugye ha lehet egy kérdéskörnek töve. Mondjuk, hogy lehet.)* A mondatot Kányádi Sándor bátyánktól hallhattuk, az áttelepedési hullám kellős közepén, jó huszonöt évvel ezelőtt: „Aki elmegy, az nem is tartozott soha közénk!” (Olvasható *A szabadulóművész* című áttelepedési naplómban, 1995, Bp., Zrínyi Kiadó.) A mondat tipikus és tömör összefoglalója annak a vélekedésnek, ahogyan a romániai magyar kisközösség akkoriban megfogalmazatlanul is viszonyult az elmenéshez, az elmenőkhöz. S ez így is volt egészen addig *(mondanám, ha hasonlóképpen csipős és nyers akarnék lenni)*, amíg maga Kányádi Sándor is el nem ment. Úgy érzem, fogalmazhatok így, még akkor is, ha egészen mást jelentett az elmenés, amikor már Kányádi is elment, mint amikor ő maga még elítélte ezt a lépést. Nos, kedves barátaim, úgy vélem, e kétféle állásfoglalás közötti térben kell keresni azt, amiről itt beszélünk, beszélni szeretnénk.

2. Hol van az író hazája? – kérdezitek, kérdezzük most egymástól, kedves barátaim, most, amikor erre a kérdésre bármiféle felelet adható. Nem mondom azt, hogy ehhez éppen huszonöt év kellett, de kellett idő. És nem azért kellett, hogy a bátorság megérlelődjék, a bátorság a kérdéshez, hanem hogy megérlelődjék a bölcsesség és a megértés a válaszhoz. S hogy ezt a tanácskozást éppen olyan helyen és éppen olyan szellemi közegben tartjuk, amely a lokálist nevében, azaz kitüntető módon viseli, jelzi, jelezheti mindannyiunk számára, hogy a kérdést: „Hol van az író hazája?”, nem mi tesszük fel, hanem nekünk tette fel az idő. Kedves barátaim, amikor 25 éve, mondjam azt: senkitől és semmitől nem kényszerítve, tehát az akarat szabadságát megélve és megkövetelve elmentünk innen, nem számoltam azzal, hogy hol is van az író hazája. Én nem másik hazát akartam, hanem másik életet. Csak-hogy azzal nem számoltam: amint az élet elkezd élni, kinyújtja a kezét, s meg akar kapaszkodni. Mondjuk, a hazájban. S alig voltunk túl az első heteken, hónapokon, ezzel a ténnyel máris számolnom kellett. Kétségkívül ott volt, ott volt egy haza körülöttem. A magyarok hazája ott volt, kétségkívül, csak az én személyes hazám maradt odahaza. Akkor jöttem rá igazából, hogy én ide tartozom. Ez az én személyes hazám. Nem az áldott, az édes vagy mostoha, hanem a személyes. Kerestük már a hazát lélekben, szóban, életformában, a mélyben és a magasban. Én a magamét a személyesben találtam meg. Ha nagyon röviden akarnám kifejezni magam, azt mondanám, az erdélyi lélek és az erdélyi élet építkezéséhez volt közöm, az a másik ott körülöttem nélkülem jött létre. Hát hogyan is lett volna az az enyém?

3. Szinte azt mondhatnám: én egészen addig el nem gondolkodtam azon, hogy hol van a hazám, amíg el nem hagytam azt. A lehető legermészetesebben véltem úgy, hogy ahol születtem, s ahol élek, az a hazám. Ez a lehető legegyszerűbb közérzet volt, nem tartalmazott semmilyen elszámolás-jelleget, nem volt sem tartozik, sem követel rovata, rubrikája. Szülővárosomból Nagyváradra kerültem, majd Kolozsvárra, s onnan húsz éven át jártam újságíróként az országot. S azért, hogy belaktam térségeit, otthonommá lett az ország. No mármost, amikor ezt az otthont védeni kellett a hazától, akkor merült fel a kérdés, hogy hát akkor hazám-e nekem a haza. Nem tudom, ha történetesen nincs Magyarország, nincs, nem létezik, mit csináltak volna azok az erdélyi magyar írók, akik a hetvenes évek közepétől elhagyták Romániát. Hova ment volna Páskándi, Bodor Ádám, Csiki Laci, ha klasszikus értelemben más haza nem állt volna rendelkezésükre? Vállalták volna-e a nyelvi emigrációt is, vagy ekkora áldozatra már egyik sem lett volna képes? Ha az lett volna az ára egy másik hazának, hogy a nyelvi hazát föl kell adni érte, akartak volna-é az írók tömegestül hazát cserélni? Úgy gondolom, hogy nem, mert az író hazája a könyvek lapjain mutatkozik meg igazából. Ha ez a haza megközelítőleg azonos a mi életünkkel, akkor annak az írónak van hazája, akkor az az író a mi hazánkban él, vagy még inkább: akkor annak az írónak mi vagyunk a hazája. A hazátlan író az, akinek nincs olvasója. No mármost nekünk, akik a nyolcvanas évek végén elmentünk, voltak olvasóink. Ezek szerint volt tehát hazánk. Miután átmentünk, akkor tűntek el az olvasók mellőlünk, akkor vettük észre, hogy az olvasókkal együtt a hazát is elvesztettük. Én legalábbis így éltem meg ezt a folyamatot. Ideig-óráig persze kapott valamennyi olvasót „kölcsön” mindenki, aki átment, ám jószerével csak azoknak az olvasótáborából,

akik őt átsegítették. Ha nemzetiek segítették, akkor azok táborából, ha radikálisok, akkor azokéból. Így hát egyből egy megosztott, megfelezett haza jutott csak minden átmenőnek, miközben *(olyat-amilyet, de)* egy egészet hagyott odahaza. Ezért hát az otthonalanság-érzés minden sorstársamban. S innen ered, hogy jómagam például, ha a hazáról kell nyilatkoznom, úgy érzem, nagyon meg kell fontolnom minden szavam. S azt kell látnom: ha minden szavam mérlegre teszem, akkor sem tudok eléggé pontosan fogalmazni. Mindent meg tudok fogalmazni a szavaimmal. Csak egyetlenegy dolgot nem tudok pontosan megfogalmazni. AZ a hazám.

4. Nem tudom, miért prücsszögnek az ellenzéki oldalon politizáló írók, hogy más írók viszont kormányoldalon politizálnak. És nem tudom, miért prücsszögnek a kormányoldalon politizáló írók, hogy más írók viszont ellenzéki oldalon politizálnak. Az nem lehet, hogy mindig csak a mi oldalunkon politizáló írókat tartjuk tisztességesnek! Elfogadhatóbb-e az a bizonyos „politikai lóláb” csak attól, hogy a jobb vagy bal láb lóg ki éppen? Nem tudom, az Erdélyben élő magyar írók *(s itt a harmincas-negyvenesekre gondolok)* anyaországi jelenlétében, „besoroltságában” milyen szerepe van a politikai beállítódásnak, számolniuk kell-e azzal, hogy írásművészetükkel egy bizonyos *(irodalom)*politikai haza arcvonásait is igazítják. Ferdinandy György egy interjúbán „a ketté szakadt” országgal kapcsolatban úgy fogalmazott: ő, aki negyvenévi emigráció után telepedett vissza Magyarországra, nem teheti meg, hogy csak a fél országot szeresse. Merthogy, gondolom én, akkor csak fél hazája lehetne. Márpedig fél haza nincsen. Van fél láb, fél óra, félidő, félország, még féligazság, az is van, de fél haza nincsen. És gondolom, ez a szívvel függ össze, amiből úgyszintén nincsen „fél”. Hogyne lenne akkor hát a legszemélyesebb dolog az, hogy hol van az író hazája?

5. A mostaniak eltávozása aktív tartalmú, a miénk passzív tartalmú volt. A mai fiatalok nem tehetetlenségből keresnek új életteret, hanem életpálya-alakításból. Ám számomra furcsa, és jellemző, hogy míg a régiek *(értem itt, természetesen, a Ceaușescu-éra-beliéket)* nem feltétlenül álltak meg a magyar határnál, azaz vállalták a nyelvi emigrációt is, én nem tudok mai erdélyi íróról, aki túl merészkedett volna Magyarország határainál. Nincs erdélyi magyar író *(sajnos)*, aki mondjuk Párizsból vagy Bécsből küldözgetné verseit a magyar irodalomnak. Hogy Puerto Ricóról már ne is beszéljünk. A mai fiatal erdélyi írók kalandvágya vagy életvágya Magyarország határaiig terjed. Az viszont igaz, van egy másik – korábban ismeretlen – jelenség, hogy a fiatal magyar irodalom némely képviselője éppen hogy a szomszédos kisebbségi területen próbál magának irodalmi hazát találni. Ez a tendencia nem is azt a közhelyes tézist erősíti fel, hogy az anyaországi televényen kívül is termelődhet kortárs magyar irodalom, hanem mindenképpen jelzi azt is: bárhol irodalmi hazára lelhet az író – de csak a nyelvi haza határain belül.

6. Meglehet, nemcsak az kérdés, hogy hol az író hazája, hanem az is, hogy hol az irodalom hazája. És ez bizony nemegyszer összefügg az előzővel. Hazai vonatkozásban, viszonylatban majd’ ötven éven át használtuk a romániai magyar irodalom megjelölést. Ezt mára felváltotta az erdélyi magyar irodalom megnevezés, úgy is mint terminus technicus, úgy is mint a legelfogadottabb köznyelvi megjelölés. Miről tudósít ez a változás? Nemcsak egyfajta politikai-közéleti liberalizálódásról, hogy ugyanis most már nevével lehet nevezni a gyermeket, hanem bizony arról is, hogy honi körülményeink között, némi társadalmi átrétegződés, átrendeződés következtében megváltozott a honi magyar irodalom földrajzi hazája. Korábban nemcsak azért neveztük romániai magyarnak irodalmunkat, mert másként nem nevezhettük, hanem mert a honi magyar kultúra intézményesültségében centrálisan „romániai” volt: a román fővárosban működött a központi magyar televízió, rádió, adták ki a központi magyar lapokat, ott székelt a magyar kultúráról döntő valamennyi központi intézmény *(beleértve a cenzúrát is)*, a maga hatalmas infrastruktúrájával, pénzügyi alapjaival, kiadóival, íróival, szerkesztőivel, Bukarestben létrehozott irodalmával. No mármint az elmúlt huszonöt évben a hazai magyar irodalom jól láthatóan visszahúzódott erről a *(meglehet: művi)* tere-numról, én ma egyetlen belromán területen élő költőről sem tudok. A romániai magyar irodalom hazája megszűnt létezni, hiszen erről a fogalomról összromániai vonatkozásban értelmetlen beszélni. Márpedig azt, hogy manapság nincs egyetlen magyar költő sem Bukarestben, nem csupán sajnálatos társadalmi-politikai jelzésnek, de sajátos irodalmi, irodalomtörténeti veszteségnek érzem. Vajon nem lehetne Bukarestben is valamilyen ösztöndíjrendszerű „kölcsonhaza” biztosításával újra otthon nyernünk? Nem hiszem, hogy elveszítenénk egy költőt, de talán visszanyernénk egy *(valamiféle)* irodalmi tere-numot.

7. Trianonig nem vetődött, nem vetődhetett fel az a kérdés, hogy hol az író hazája. Legfennebb az, hogy hazája-e a haza az íróknak, de nem az, hogy hol van. Trianonig bárki elmehetett Nagy-Magyarország bármely részébe, semmiféle erkölcsi, népszolgálati, néphez tartozási, szolgálmi kontextusa nem volt a témának. Az azóta eltelt száz év alatt viszont ez a megítélési árnyalat szinte törvényszerű velejárója lett a kérdésnek. A menni hűtlensége és a maradni hűsége éppen száz esztendeje foglalkoztatja a közvéleményt. Szinte hihetetlen. Ez csak egy magát kiszolgáltatottnak, sérültnek érző sorsközösség esetében lehetséges. És ameddig ez a téma úgymond konferenciátéma lehet, addig ez a kérdés egy közösség lelkiismereti gubanca. Én magam erről 25 évvel ezelőtt így vélekedtem: „Nem lehet az író történelmi folyamatok letéteményese. Az írot nem választják meg, mint a népezért. Legfennebb úgy követik. Az elmenésben vagy a maradásban. Abban, ami érvényesebb. Ha az író szava ellensúlyozni tudna történelmi folyamatokat, nem kellene nyugtalankodnia senkinek. Ám ha az író szava nem tud megakadályozni történelmi folyamatokat, úgy biztosak lehetünk benne: a jelenléte még kevésbe. Ha a legnagyobbak maradása nem állítja le a kitelepedések pillanatnyi folyamatát, az azt is mutatja: jelenleg a nép nem onnan várja sorsa jobbrafordulását, ahonnan az író szava szól. Ne áltassuk hát magunkat azzal, hogy ha nem mennének el írók, művészek, értelmiségiek, akkor másként alakulna a történelem... Csak attól, hogy nem mennének el, nem alakulna másként. Csak attól, hogy többen vagyunk. Csak attól, hogy úgymond »többen szenvedünk« – idézem a *Vasárnapi Újság*ban 1988 júniusában elhangzott szavaimat... – S most, negyedszázad múltán, látszik is jól: a dolgok megváltozásához semmivel nem kellett több ember, mint amennyien éppen itt éltek. Senkit nem szólítottak, rendeltek, hívtak haza, mert a fordulathoz szükség lett volna rá... Akik itt éltek, akik a legjobban tudták, mit kell tenni, megtették azt. Vagy azzal, hogy kitódultak ajtaikon, vagy azzal, hogy nem engedték betörni az ajtaikat. Tiszteletteljes főhajtást érdemelnek mindannyiunktól, mindannyiunktól, akik annak idején elmentünk innen, s most tétova szavakkal mégis itt próbáljuk megfogalmazni, hogy hol is van az író hazája...”

Kenéz Ferenc

